

Ütopya'dan Distopya'ya: "Modern Şehircilik" ve Kritiği

*

From Utopia to Dystopia: "Modern Urbanism" and Its Critique

Hakan Olgun

Özet

Modern şehircilik anlayışı, Sanayi Devrimi'nin kentlerde yarattığı fiziksel ve sosyal rahatsızlıkları tedavi etmek üzere ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, planlamada akılcı ve kapsamlı bir uygulamayı, mimaride ise işlevsel ve yalın bir üslubu benimsemiştir. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde etkili olan bu anlayış, rasyonel uygulamalarla yeni bir kent inşa etmenin, yeni bir kentli yaratmak anlamına geleceğini varsaymıştır. Kentte yaşayanların hayat tarzlarını dikkate almamak suçlamasıyla karşı karşıya kalan bu anlayış, yüzyılın ortalarından itibaren ciddi eleştirilere konu olmuştur.

Anahtar kelimeler: *Sanayi Devrimi, modern şehircilik, Haussmann'laştırma, işlevselcilik, sosyal temas*

Abstract

The thought of Modern Urbanism came into existence to remove the physical and social aftermaths of industrial revolution. This thought adopted the rational-comprehensive principles in planning and functionalism and "purisme" in architecture. The Modern Urbanism, which had been influential during a considerable part of twentieth century, supposed that building a new city in a rational way meets with a new type of person. This thought was faced with the accusations that it disregarded the life styles of people and so it has been under the lash of criticism since the mid-twentieth century.

Keywords: *Industrial Revolution, modern urbanism, Haussmannising, functionalism, social contact*

Giriş

"Normal zamanlarda bile, en azından birkaç düşünür ya da bilgin, insanın kaderi –belirli bir toplumun nereden gelip nereye gittiği, nasıl ve niçini- üstünde kafa yorar. Ciddi bunalım anlarında ise, bu sorunlar birdenbire, teorik olduğu kadar pratik ve düşünürler için olduğu kadar sıradan halk için de olağanüstü bir önem kazanır. Nüfusun çok büyük bir bölümü, bunalımın kendilerini köklerinden söktüğünü, yıktığını, yaraladığını ve yok ettiğini görürler. İnsanların olağan yaşayış çizgisi bütünüyle altüst olur; alıştikları uyarlanımlar bozulur; koca koca insan grupları yerlerinden edilmiş olarak, suyun üstünde yüzen bir eşya yığına dönerler" (Sorokin, 2008: 21).

Yeryüzü, son birkaç yüzyıllık zaman zarfında gerçekleşen ve daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak derecede sarsıcı etkiler yaratan büyük dönüşümlere sahne olmaktadır. Aydınlanmadan bilimsel devrime, sanayi devriminden modernite ve postmoderniteye kadar geniş bir kavram yelpazesi vasıtasıyla anlamaya çalıştığımız bu dönüşüm süreçleri insan hayatının her alanına derinlemesine nüfuz etmektedir. Kuşkusuz, şehirler de bu sürecin yarattığı tesirlerden nasibini almaktadır. Söz konusu süreç insan-şehir ilişkilerinde ve insanın şehir kurma pratiklerinde önemli dönüşümlere yol açmış ve şehirlerin çehresini geçmişteline kıyasla alabildiğine değiştirmiştir.

Modern anlayışın şehir mekânı üzerindeki tesirleri için ayrı bir parantez açmak gerekir. Yirminci yüzyılın önemli bir bölümünde şehircilik anlayışının bu kavram ekseninde şekillendiği ifade edilebilir. Bugün her ne kadar "postmodernizm" tartışmaları gündemi belirliyorsa da yaşadığımız şehirlerin modern anlayıştan önemli ölçüde etkilendikleri söylenebilir. Bu yazının gayesi de modern şehircilik anlayışının bir tahlilini yapmaktır. Yazıda bu şehircilik anlayışını ortaya çıkaran faktörlerin ve bu anlayışın şehir mekânı üzerindeki tesirlerinin öne çıkan nitelikleri üzerinde durulacaktır.

1. Modern Şehircilik

Eğri yol eşeklerin, düz yol insanların yoludur
Le Corbusier

Yirminci yüzyılın arifesine gelindiğinde kent üzerine kafa yoranlar, kentsel düzenin mevcut haliyle devam edebilmesinin mümkün olmadığını farkına varmışlardı. On sekizinci yüzyılda sanayi kapitalizminin doğuşuyla gerçekleşen büyük maddî ve sosyal değişimler yepyeni bir kent yaratmış, bu kent mahrumiyet ve sefaletle birlikte anılır olmuştu. Birer üretim merkezi haline gelen bu kentlerin nüfusu çok kısa bir sürede birkaç misli artmıştı.¹ Sanayi kapitalizmi, emek ihtiyacını karşılayabilmek için büyük kitleleri kırsal alanlardan kent merkezlerine çekiyor, kente büyük umutlarla gelen bu kitleler kendilerini yoksulluğun ve sefaletin kucağında buluyorlardı. “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu” ve “Konut Sorunu” adlı eserlerinde Engels, bu yoksulluk ve sefaletin doyurucu bir betimlemesini yapmıştır. Emekçi sınıfların, kentlerin en kötü mahallelerindeki en kötü evlerde hatta kulübelerde yaşamak zorunda kaldıklarını belirten Engels, bu mahalleleri şöyle betimliyordu:

Sokaklar inişli-yokuşlu, çöp ve hayvan pisliği ile doludur, kanalizasyon ya da atık su kanalı yoktur. Yollar pis su birikintileriyle kaplıdır. Kötü yapılar nedeniyle semtin hava akımı engellenmiştir” (1997: 73). “Kolera, tifüs, tifo, çiçek ve diğer hastalıklar, bu işçi sınıfı çevrelerindeki pis havaya ve zehirli sulara mikroplarını saçmaktadırlar. Burada mikroplar hiçbir zaman tam olarak ölmekte ve koşullar izin verir vermez salgınlar haline dönüşmektedir (1992: 42).

İnsanlığın büyük bir meseleyle karşı karşıya olduğu açıktı. Wirth’ün belirttiği gibi, büyük kentlerin gelişmesi modern Batı uygarlığının başlangıcını simgelemekle birlikte, insanlığı başka hiçbir yerde görülmeyecek biçimde doğasından uzaklaştırıyordu (2002: 77). Joseph Conrad, on

---

¹ Mesela, sanayi kapitalizminin en hızlı geliştiği İngiltere’de 1685’de 6.000 olan Manchester’ın nüfusu 1801’de 72.215’e, 1851’de ise 303.382’ye varıyordu. 1801’de 864.845 kişiyi barındıran Londra, kırk yıl içinde 1.873.676 nüfuslu dev bir kent olmuştu. Londra’nın nüfusu 1891’de 4.232.118’i bulacaktı (Bumin, 1998: 81-82).

dokuzuncu yüzyıl kentlerini tarif ederken bu gerçeği sarıh bir biçimde ifade ediyordu:

Orada yerleşmek ve öyküler anlatmak için yeterli alan, herhangi bir tutku için yeterli derinlik, herhangi bir başlangıç için yeterli çeşitlilik ve beş milyon yaşamı gömmek için yeterli karanlık vardı (Fishman, 2002: 116).

Başta Le Corbusier olmak üzere modernist mimar ve şehirciler durumun ciddiyetinin farkındaydılar. Sanayi devrimi ve makine çağı birçok sorunu beraberinde getirmiş ve insanlığı aşılması güç bir çıkmazla karşı karşıya bırakmıştı. Fakat modernistlere göre bu kriz, içinde aynı zamanda bir fırsatı da barındırıyordu. Onlara göre makine çağının nimetleri devreye sokulabilir, kentler yeniden inşa edilebilir ve böylece insanlığın karşı karşıya kaldığı bu felaket bertaraf edilebilirdi. Fishman'ın da belirttiği üzere onlar, kentlerin radikal bir yeniden yapılanmasının sadece kentsel bunalımları değil aynı zamanda sosyal bunalımları da çözebileceği kanaatini taşıyorlardı (2002: 108). Bu tahayyülü hayata geçirebilmek için kullanacakları silah ise; "Modern Planlama"ydı.

Planlama, aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür. Aydınlanma ise aklın yol göstericiliğine, toplumun bilimsel bilgiyle kavranabileceğine ve bu bilimsel bilgiye dayanarak daha mutlu ve gelişmiş bir toplum kurulabileceğine inanmaktadır. Bu aynı zamanda insanların eylemlerine yol gösterebilecek nesnel bir sosyal bilimin kurulabileceğinin kabulü anlamına gelmektedir. Böyle bir sosyal bilim varsa, bu bilgi sosyal mühendislik amaçlarıyla kullanılacaktır. Bu da toplumun yönlendirilmesinde ve dönüşmesinde teknik aklın kullanılması yani modern planlama düşüncesinin doğuşu demektir (Friedmann'dan akt. Tekeli, 2001: 9-10).

Kuşkusuz modernistler bir "ideal kent" arayışındaydılar. Modern planlama ve mimarlık bu ideal kente ve bu kentin mutlu insanına ulaşabilmek için kullanılacak yegâne araçlardı. Onlar her şeye sıfırdan başlamak istiyorlardı. Temel gayeleri tekniği kullanarak eskinin pis, kaotik ve hastalık yuvası kentlerinden kurtulmak ve zihinlerindeki "ideal kent"e ulaşmaktı. Modernistler bir bakıma *Sévariade*'yi hayata geçirmeyi arzu ediyorlardı. Veirasse'nin yazdığı, 1675-1679 yılları arasında bir kaç cilt halinde basılan ve Aydınlanma Çağ'ında hayli popüler bir kitap olan

“*Histoire des Sévarambes*” “ideal” bir kent olarak *Sévariade*’yi şöyle tarif ediyordu:

Sévariade dünyadaki en güzel şehirdir: Dirlik ve düzenin çok iyi sağlandığı bir şehir olarak bilinir. Başkent, harfiyen uygulanan ve bunu dünyadaki en güzel şehir yapan, rasyonel, açık ve basit bir plana göre düşünülmüştür. Şehir mekânının şeffaflığı öncelikle şehri titizlikle 260 özdeş birime bölme kararıyla sağlanmıştır; bu birimlerin her birinde bir meydan ve bu meydana cephesi 15-20 metre uzunluğunda, içeride geniş bir avlusu, dört kapısı ve bin insanın rahatça oturabileceği odaları olan bir bina vardır. Şehir ziyaretçilerini mükemmel düzeniyle çarpar. Caddeleri geniş ve öyle düzdür ki, sanki cetvelle çizilmiş sanırsınız ve ortada geniş meydanadaki çeşmeler ve kamu binaları da tek tiptir ve aynı büyüklüktedir. Evlerin mimarisi hemen hemen tek tiptir... Bu şehirlerde kaotik bir şey yoktur: Her yerde mükemmel bir düzen hüküm sürer (hasta, zihinsel özürlü ve sabıkalılar şehir sınırları dışına çıkarılmıştır). Her şeyin bir işlevi vardır ve bu yüzden her şey güzeldir; zira güzellik; amaçta kesinlik ve biçimde basitlik demektir... Kim ki Sévariade’yi ziyaret etmiştir, Sévarambes’in tüm şehirlerini bilir” (Baczko’dan akt. Bauman, 1999: 47-48).

Elbette “ideal kent” düşüncesi veya kent ütopyaları yirminci yüzyılda ortaya çıkmış değillerdi. Kent, Platon’dan More’a, Campanella’dan Owen’a kadar, insanlığın kaybettiği cenneti yeryüzünde yeniden inşa etmeyi tahayyül eden birçok düşünürün farklı yollarla bir araya geldiği bir mekândı. Fakat modernistleri daha önceki ütopyistlerden ayıran fark, bu tahayyülü pratiğe dökebilecek araçlara, modern planlama düşüncesine ve bunu gerçekleştirebilecek tekniğe sahip olmalarıydı.

Peki, bu ideal kenti kim planlayacaktı? On beşinci yüzyılda ressama özgü perspektifin keşfinin modern mekân kavrayışı ve uygulamasına giden uzun yolda belirleyici bir adım ve hatta bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Perspektif fikri mekânın örgütlenmesinde insanî perspektifin belirleyici rolünü tartışmasız kabul ediyordu. Buna göre “bakan”ın gözü bütün perspektiflerin başlangıç noktasıydı. Göz, görüş alanına giren tüm nesnelere ölçüsünü ve karşılıklı uzaklıklarını tayin ediyor ve nesnelere mekânların yerlerini belirleyen yegâne referans noktasını oluşturuyordu. Gelgelelim yeni olan şey, bakan gözün kişisellikten arınmış olmasıydı. Gözün verili gözlem noktasına yerleşmiş olması yeterliydi (Bauman, 1999: 39-40). Bu öyle ayrıcalıklı bir noktaydı ki, görüş

açısına giren dünyanın, bütün detaylarıyla bu noktadan anlaşılabilceği düşünülüyordu (Cansever, 2002: 76). Modern çağda bu ayrıcalıklı nokta planlama büroları, en iyi plana karar verecek olanlar ise mimar ve mühendislerden oluşan elit bir kesim olacaktı.

Modern planlamanın kapsamlı ilk örneği, daha sonra bu tip uygulamalara isim babalığı da yapacak olan Baron Haussmann'ın Paris'te gerçekleştirdiği büyük planlama operasyonudur. Haussmann'ın önderliğinde 1852 yılında başlayan "Paris'in modernizasyonu" çalışmaları, bir yandan sağlıklı, temiz, bayındırlık hizmetleriyle donanmış konutlar ve bu özellikleri haiz bir kent yaratmayı arzularken, diğer yandan da Paris'i muhtemel halk ayaklanmalarını ve devrimleri bertaraf etmeyi kolaylaştıracak bir fiziksel yapıya kavuşturmayı amaçlıyordu.

Haussmann, başta kanalizasyon sisteminin yenilenmesi, kente getirilen su miktarının artırılması, sokak aydınlatma sisteminin iyileştirilmesi, toplu taşımacılık hizmetlerinin birleştirilmesi, halka açık parklar inşa edilmesi olmak üzere, Avrupa'nın bütün kentlerinde örnek alınacak bayındırlık çalışmalarına imza attı. En radikal faaliyetler sokak ağında ve çevredeki kent dokusunun değişikliğinde söz konusu oldu. Düz ve geniş bulvarların yapılması, sağlıksız mahallelerin ve çeşitli başkaldırılarda önemli roller oynamış dar sokakların kaldırılmasını gerektiriyordu. Haussmann eski araba yollarını genişletti ve yapıların cephelerini yeniden yaptırdı. Aşırı düzensiz tasarımları yok etti ve yerine daha düzenli tasarımlar gerçekleştirdi. Böylece Haussmann'laştırma, tarihî kent merkezlerinin ciddi biçimde tahrip edilmesiyle sonuçlanıyordu (Benevolo, 1995: 202, 209).

Haussmann'ın kenti, belli çıkarlar ve amaçlar doğrultusunda her türlü etkinliğin yapılabildiği, modern teknolojinin en iyisi ile donanmış çok sayıda bağımsız mekândan oluşan hücrelerin bir araya getirilmesiydi. Sokakları, meydanları ve yer altı kanallarını kollara ayırma sistemi bir hizmet strüktürüydü. Bu strüktür mekânları özgür kılıyor ve sistemin çelişkilerini, ekonomik çelişkilerden başlayarak bir bütün olarak özüm-süyordu. Amaç, bu çelişkileri hizmet verilen mekânlardan olabildiğince uzak tutmaktır (Benevolo, 1995: 207).

Daha sonraları bu planlama faaliyetlerinden ötürü ciddi eleştirilerin muhatabı da olan Haussmann modern şehircilik açısından önemli bir isimdir. Onun çalışmaları modern şehirciliğin erken dönem bir uygulama-

masıdır. Gerçekten de modern kent planlaması, kent kültüründeki içine kapalılık ve parçalanmışlığı yok etme amacı taşır ve bir eritme potası içinde kent sakinlerini bir araya getirmeyi amaçlar. Bir arada bulunması istenen kentlilerden, o kenti temsil edebilecek nitelikleri taşımaları beklenir. Bu kentliler ızgara biçiminde planlanmış kent sokaklarına özenle serpiştirilirler. Hemşehrilik bağlantıları, akrabalık, muhaliflik potansiyeli ve bunları güçlendiren mahallelilik kimliği istenmeyen unsurlardır. Farklılıklar mümkün olduğunca geri plana itilirken, kent bu farklılıkların karşılaşma ve çatışma mekânı olmaktan çıkarılmaya çalışılır. Akılcı ve verimli bir kent planlamasının gerektirdiği biçimde, kentsel mekânın doğal düzensizliğine zorla da olsa bir düzen getirilmeye gayret edilir (Cantek, 2006: 175).

Modern şehircilik ilkelerinin derli toplu yer aldığı bir metin, 1933 yılında Atina'da toplanan *Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi* (CIAM)'nde birçok önemli ismin üzerinde anlaştığı ve Le Corbusier'in öncülüğünü yaptığı ilkelerden müteşekkil bir manifesto niteliğindeki *Atina Anlaşması*'dir. *Atina Anlaşması*'na göre şehirciliğin belli başlı dört işlevi vardır. Bunlar; 1) İnsanlara sağlık koşullarına uygun konutlar, yani mekân, temiz hava ve güneş gibi doğanın üç temel şartının geniş ölçüde gerçekleştiği yerler sağlamak, 2) İşyerlerini, çalışmayı güçlükle boyun eğilecek bir şey olmaktan çıkararak doğal bir insan etkinliği kılacak şekilde düzenlemek, 3) Boş zamanları faydalı ve verimli bir şekilde kullanmak için zorunlu tesisleri öngörmek, 4) Bu üç işlev arasında ulaşımı sağlayacak bir yol şebekesi oluşturmak. Anlaşmaya göre bu dört işlev şehirciliğin dört anahtarını oluşturmaktadır (Le Corbusier, 2009: 88). Planlama, bu dört anahtar işleve ayrılmış bölümlerin her birinin yapısını belirleyecek ve her birinin kentin bütünü içinde nasıl yer alması gerektiğine karar verecektir. Şehircilik kentlerin biçimini değiştirecek, varlık nedenlerini kaybetmiş geleneklerin ezici baskısını ortadan kaldıracak ve yaratıcı zihinlere uçsuz bucaksız bir eylem alanı açacaktır (Le Corbusier, 2009: 89). Bölgeleendirme; oturma, çalışma, dinlenme gibi anahtar işlevleri hesaba katarak kent arazisini düzene sokacaktır. Kent önceden incelenmiş bir girişim niteliğine bürünecek ve bir genel planın katılığında boyun eğecektir. Bölgenin gereksinimlerine bağlı dört anahtar işlevini gerçekleştirmekle yükümlü olan kent artık gelişigüzel girişimlerin düzensiz bir sonucu olmayacaktır (Le Corbusier, 2009: 91-93).

Bu ilkeler doğrultusunda Le Corbusier ve onun gibi düşünenler adeta makine gibi bir kent tasarlıyorlardı. Le Corbusier, 1935 yılında New York'a yaptığı geziyi değerlendirdiği *Katedraller Beyazken* adlı yazısında genelde Amerikalıların, özellikle de New Yorkluların makineleri her şeyden daha çok sevdiklerine değiniyor ve bunun da çok iyi bir şey olduğunu söylüyordu:

Amerikan kentleri makinedir, ızgara-cadde makinesi ve gökdelen makinesidir. Bunların içinde bizler temiz, boş ve özgürüzdür. Caddeler birbiriyle dik açı yapar ve düşünce özgürleşir (Sennett, 1999: 194).

Dolayısıyla modern şehircilik, kapsamlı bir kent planlaması ekseninde işlevselciliğe önem veren ve "makine tarzı kent" inşasını düşleyen bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır.

İşlevselcilik kavramının önem kazandığı bir diğer saha modern mimaridir. Modern mimarî anlayışı çerçevesinde on dokuzuncu yüzyılın gösterişli Neo-Klasisist Rönesans üslubu, yerini aynen erken Roman mimarisindeki gibi belirgin, süssüz, işlevsel, yapı içinin gereklerine göre doğmuş cephelere bırakıyordu. Böylelikle Orta Çağ'dan bu yana hayata egemen olan tarım kültürlerinin taş mimarisi sona eriyor ve bilimsel teknoloji çağının endüstri hayatına paralel yeni bir mimarî, on dokuzuncu yüzyılın geçmiş kültürleri kopya eden mimarisinin yerini almaya başlıyordu. Bilimsel çalışmaların ve tekniğin ortaya koyduğu yeni imkânlar ve malzemeler diğer sanatlarda olduğu gibi mimariye de girmeye ve yeni biçimler yaratmaya başlayacaktı (Turani, 2007: 642).

Modern mimarî, Walter Gropius'un öncülük ettiği "*Bauhaus Okulu*" ekseninde gelişen *Uluslararası Üslup* anlayışı çerçevesinde *Mies van der Rohe* ve *Le Corbusier* gibi isimleri barındıran bir akımdı. *Bauhaus* deyince akla cam köşeler, düz çatılar, dürüstçe kullanılan malzeme ve örtülmemiş strüktür gelmekteydi. *Bauhaus* üslubunun iki temel gayesi vardı: İlk olarak yeni mimarî işçiler için yaratılıyordu. Kutsal amaç, işçiler için ideal konut yaratmaktı. İkinci olarak burjuva kökenli her şey reddediliyor, müşterilerin değişik önerileri, özel siparişleri ve direktifleri kabul edilemez bulunuyordu (Wolfe, 2006: 8-11). Burjuva karşıtı olması için sanat makine yapısı olmalıydı. Teori uyarınca çatılar düz, cepheler tek satıh olacaktı. Zira eğimli kırma çatılar ve cephe silmeleri, burjuvazinin

uzun süreden beri taklit edip durduğu eski asalet simgeleriymiş. Bunun yanında bir de “gizlenmemiş strüktür” ortaya çıktı. Burjuvazide hep yatay ve düşey silmeler, alınlıklar, yalancı sütunlar, başlıklar, insan figürleriyle süslenmiş ağır kâgir duvarlı sahte cepheler, büyüklük kompleksini simgeleyen mahrutî tepeli kuleler, dik eğimli çatılar, çekmeler, çıkmalar gibi binanın içinde olup bitenlerle ilgisiz elemanlar, sahtekâr bir tutumla kullanılagelmişti. Bütün bunlara son verilecekti. Taşıyıcı olduğu açıkça yansımakla lüks türünden granit, mermer traverten, kırmızı tuğla gibi kâgir malzeme kullanımına cevaz yoktu. Duvarlar ince etli sıva veya cam olacaktı. Artık duvarların taşıyıcı özelliği kalmadığından – bu işi şimdi çelik, beton ya da ahşap iskelet yapıyordu- kale gibi kalın duvar yapmak hilekârlık sayılıyordu. İç strüktür, makine yapısı parçalar, mekanik çerçeveler, kısacası yapının modern anlamdaki canı, eklenmiş süslemelerden arınmış bir biçimde serbestçe ifade edilmeliydi (Wolfe, 2006: 13-15).

Modern mimaride eksenler, daireler, dik açılar önem kazanıyordu. Zira Le Corbusier’e göre bu geometrik gerçekler gözümüzün ölçüp tanıyabileceği sonuçlar veriyorlardı. Bunların dışında her sonuç rastlantısal, mantıksız ve keyfî olacaktı. Le Corbusier, geometriyi “insanın anlatım dili” olarak niteliyordu (2010: 99). Modern mimarî makine çağının gereklerine uygun olacak hatta konut dahi içinde yaşanılacak bir makine olarak tasarlanacaktı (2010: 124). “Eğer konut ve apartman sorunu, araba şasisi gibi araştırılsaydı” diyordu Le Corbusier, “evlerimizin çabucak değiştiğini, iyileştiğini görebilirdik. Eğer evler şasiler gibi sınıat olarak seri üretilselerdi, beklenmedik ama sağlıklı ve savunulabilir biçimlerin çabucak ortaya çıktığını görebilirdik. Estetiğin ne olduğu da şaşkınlık verici bir kesinlikle belirginleşirdi” (2010: 155). Kuşkusuz bu makine-ev de modern çağın gerektirdiği üzere işlevsel ve sade olacaktı. Modernistlerin, bu sade konutta yer almaması gerekenlere ilişkin epeyce uzun bir listeleri vardı. Duvar kâğıdı, kalın perdeler, çiçek motifli yer halıları, Yunan sütun ya da vazolarını çağrıştıran kaideli, fırfır abajurlu lambalar, dantelli masa örtüleri, biblolar, şömine üstü tabloları, karyola başlıkları, radyatörün örten tablolar yasaktı! Mobilya cicili kumaşlarla örtülmeyecek, malzemenin dürüstçe kullanımı ilkesine uygun olarak doğal tonlarda deri, çelik boru, ahşap, kamış ya da çadır kumaşından yapılacak, lüks malzeme sayılan halı terk edilip, gri ya da siyah linolyuma dönülecekti (Wolfe, 2006: 17-18).

Yeni yapı ve biçimlendirme alanında modernist mimarların çalışmaları önemli neticeler doğurdu. Geriye doğru bir bakış, geçen yüzyılın ortasından itibaren rasyonel, titiz bir işlevsellik ve süsten uzaklaşmanın açıkça ele alındığını gösterir. Gerekliliğe önem verilmiş, aslı unsurlara dönüş, malzeme olanaklarından yararlanma, mekân sorununun ele alınışı, yeni mimariyi karakterize eden unsurlardır. Böylece gereksizden arınma, yani "purisme", bu dönemin özelliğini teşkil eder. Formel, estetik düşüncelerin pek dikkate alınmadığı bu dönemde çağın akılcılığının mimariye de yansımış olduğu açıktır (Turani, 2007: 648).

2. Modern Şehirciliğin Kriği

"Her zaman haklı olan mimar değil hayattır"²
Le Corbusier

Modern şehircilik anlayışı yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok eleştiriye maruz kaldı. Bu eleştirilerin başında modern şehircilik anlayışının, kenti rasyonel planlamanın yalınkat bir nesnesi haline getirdiği iddiası geliyordu. Bu açıdan bakıldığında modernistlerinki gerçekten de renksiz bir tahayyüldü. Modern planlama, kentte yaşayanlara bir yandan sağlıklı, temiz, güvenli ve rasyonel bir hayat vaat ederken, diğer yandan kentteki rahatsız edici farklılıkları izale etmek, kenti ve kentte yaşayanları bir çeşit mühendislik projesine tabi tutmak ve bu yolla onları homojenize etmek gibi amaçlar güdüyordu. Modernistlerin bu sıkıcı ütopyasında tesadüflüğe, karmaşaya, sokaktaki hayatın canlılığına yer yoktu. Bütün bunların ütopyistlerin zihnindeki yegâne karşılığı "sorun"dan ibaretti. Modern ütopyistler ise Bauman'ın (1999: 54) deyiimiyle, hayattaki mutluluğu sorunların yokluğuyla özdeş tutan bir anlayışa sahiptiler.

Kentleri tüketimin ve turistik faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir yaşam sahnesine indirgeyen ve dolayısıyla onu nötralize eden tüm ekonomik ve demografik sebeplerin ötesinde "ruhsal" bir sebebin varlığına vurgu yapan Sennett, kentlerin görünüşünün modern kültüre içkin büyük bir

² Şurada zikredilmiştir: (Bumin, 1998: 80).

“açılma” korkusunu yansıttığını ifade etmektedir. Bu bağlamda kentlerin inşa edilme tarzının karakteristik özelliği, insanlar arasındaki farkların oluşturduğu duvarlardır. Bu yüzden kentte inşa edilenler kişilsiz, nötralize edici, sosyal temas imkânını ortadan kaldıran yerlerdir: Dökme camla kaplı dış duvarlar, yoksul semtleri kentin geri kalan kısmından ayıran ana yollar, koğuş tarzı siteler (1999: 14-15). Çevrede var olan karmaşıklık ve farklılığı yadsımak ve çevreyi nötralize etmek için kullanılan yöntem ise ızgara türü planlardır (Sennett, 1999: 66).

Bu planlama anlayışına güzel bir örnek, Brezilya'nın başkenti Brasilia'dır. Kent, 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında devlet başkanının emriyle ülkenin coğrafi olarak tam merkezinde inşa edilmiştir. Le Corbusier'nin öğrencileri olan *Lucio Costa* ve *Oscar Niemeyer* tarafından planlanan ve tasarlanan bu kent, Berman'a göre dünyanın en kötü kentlerinden biridir. İnsanların bir araya gelip konuşabileceği ya da basitçe birbirlerine bakıp ortalıkta salınacağı kamusal mekânlardan yoksun bu kent, insana, kişinin kendisini aydaymışçasına yalnız, kaybolmuş hissettiği muazzam boş alanların verdiği duyguyu vermektedir (2004: 13). Öyle ki, kentteki ilk kuşak yerleşimciler diğer Brezilya kentlerinin sokak yaşamındaki oyalanma, sohbet, flörtler ve küçük ritüeller gibi hazların olmadığı bir gündelik yaşamın kendilerinde yarattığı travmayı ifade etmek için “Brasilia enfeksiyonu” anlamına gelen *brasilite* terimini icat etmişlerdir (Scott, 2008: 199).

Hiç kuşku yok ki Brasilia, modernist başarısızlık konusunda yalnız değildir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda pek çok ülkenin kent merkezlerinde büyük sosyal konut blokları yapılmıştır. Bu bloklar, geri kalmış bölgelerdeki düşük gelir gruplarına yüksek bir yaşam standardı sağlamak için planlanmıştı ve yakınlarında alışveriş merkezleri ile diğer hizmetlerin sağlandığı birimler bulunmaktaydı. Ne ki araştırmalar, daha önce oturdukları konutlardan bu büyük ve yüksek bloklara taşınanların kendilerini yalıtılmış ve mutsuz hissettiklerini göstermişti. Yoksul bölgelerdeki büyük bloklar ve çevredeki alışveriş merkezlerinin çoğu yıkılmış, serseriler ve diğer şiddet içeren suçlular için sığınak olmuştu (Giddens, 2005: 5-6).

Gerçekten de “sosyal temassızlık” meselesi modern şehirciliğin zayıf karnını oluşturuyordu. 1961'de yazdığı *The Death and Life of Great American Cities* adlı kitabıyla modern şehirciliğin prensiplerine karşı bü-

yük bir taarruz başlatan Jane Jacobs'un da, üzerinde hassasiyetle durduğu mesele buydu. Jacobs'a göre en iyi şehirler canlı ve hareketli bir sokak yaşamına sahip olanlardı. Jacobs, şehrin kamusal mekânlarında gerçekleşen insanlar arası etkileşimin modern planlama yoluyla ortadan kaldırılmasının adeta şehrin ölümü olduğunu düşünüyordu. Ona göre insanlar arasında sosyal temasın tesis edilebileceği kaldırım, park ve oyun alanı gibi yerler hem çocukların sosyalleşmesine ve ebeveynlerin çocuklara ve onların aktivitelerine nezaret edebilmesine hem de yetişkin komşuların kendi aralarında yakın dostluklar kurabilmelerine imkân sağlıyordu (Gottdiener and Hutchison, 2006: 330-331). Kuşkusuz Le Corbusier şehre yukarıdan bakarken, Jacobs onu sokaktan, toplumun içinden görüyordu (Scott, 2008: 214).

Modernist şehirciler, modern planlamayı insanlığın bütün sorunlarını çözecek bir reçete olarak görüyorlardı. Onlara göre şehirciliğin sorgulanamaz ve tartışılmaz kesin kuralları vardı. Bunlar tartışılmazdı, zira rasyoneldiler. Modern planlamanın bu otoriter veçesi, kentlilerin, yaşamlarını etkileyen kararların alınması sürecine katılma haklarını açıkça yok sayıyordu. Modernistlere göre yapılması gereken, insanlara bu kurallar dairesinde yaşamayı öğretmektir.

Le Corbusier'in belirttiği gibi bu kesin kurallar, insanlara konutlarında rahatlık, işlerinde kolaylık, boş zamanlarında mutluluk sağlayacaktı (2009: 94). Le Corbusier, insanları sağlıklı ve mutlu yaşatmak için kurduğu konut birimlerinde insanların şimdiki halleriyle yaşayabileceklerine inanmıyordu. Onlara, apartmanlarda nasıl oturulacağını da öğretmek gerekiyordu. Marsilya'da yaptığı konut biriminin çizimleri bittiğinde CGT'ye şöyle yazıyordu: "*Sizin için... Fakat mensuplarınıza gerekli disiplini öğretmek gerekir!*" (Bumin, 170-171).

Kuşkusuz modern şehircilik anlayışının yarattığı önemli sorunlardan bir diğeri de kentlerin tarihî dokularının tahrip edilmesiydi. Modernistler sanayileşme ve makineleşmenin getirdiği yeni bir çağın şafağında olduklarının farkındaydılar. Bu yeni çağda eskinin şehirlerine, binalarına, üsluplarına ve geleneklerine tahammül edemiyorlardı. Bunlar mümkünse ortadan kaldırılmalı, değilse şehir boş bir arazide sıfırdan inşa edilmeliydi. *Haussmann'laştırma* kavramında ifadesini bulan bu tahripkâr anlayış tıpkı Romalılar'ın Kartaca'ya yaptıkları gibi şehrin hafızasını yok ediyor, adeta ruhunu öldürüyordu.

Bu durum, modern düşünceye içkin bir ikilemden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de modern olmak bir yandan bize serüven, iktidar, haz, ilerleme ve dönüşüm vaat ederken öbür yandan sahip olduğumuz, bildiğimiz, olduğumuz her şeyi imha etme tehdidini taşımaktadır (Berman'dan akt. Harvey, 2003: 22). Bu durumu “yaratıcı yıkma” imgesi ile açıklayan Harvey şöyle demektedir:

Bu tür bir ikilemin edebiyat dünyasındaki klasik temsilcisi, Goethe'nin Faust'udur. Eski dünyanın küllerinden yepyeni bir dünya yaratmak amacıyla dinî efsaneleri, geleneksel değerleri ve göreneklere dayalı yaşam tarzlarını yıkmaya hazır epik bir kahraman olan Faust, son tahlilde, trajik bir kişiliktir. Düşünce ve eylemin bir sentezi olarak Faust, insanı yoksulluktan ve yoksunluktan kurtarma potansiyelini taşıyan bir yüce ruhsal başarı uğrunda, doğaya hâkim olma ve yepyeni bir doğal manzara yaratma yolunda, hem kendini hem de bütün dünyayı, örgütlenmenin, acı çekmenin ve yorgunluktan tükenmenin en uç noktalarına kadar zorlar. Bu yüce hedefin gerçekleşmesinin önünde bir engel olarak duran her şeyi ve herkesi ortadan kaldırmaya hazır olduğu için, sonunda kendisini de dehşete düşürecek biçimde, deniz kenarında küçücük bir kulübede yaşayan ve herkes tarafından çok sevilen bir yaşlı çifti, salt kendi master planında yerleri olmadığı için öldürtür (2003: 29-30).

Son tahlilde modern şehircilik anlayışı sanayi kapitalizminin erken dönemlerinde kentlerde ortaya çıkan büyük sefalet ve yoksulluğa karşı kentlerin ve kentlilerin kurtuluş umudu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın temel gayesi kentin fiziksel şartlarını rasyonel ve sağlıklı bir düzene sokmak ve bu yolla sosyal rahatsızlıkları da tedavi etmektir. Bu yaklaşım, anti-sosyal bir inşaat geleneği getirmesinden, insanların kendi mekânları üzerindeki tayin hakkını ortadan kaldıran otoriter yapısına kadar birçok açıdan ciddî eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Modern şehirciliğin tarihine bu çerçeveden bakıldığında çıkarılması gereken ders, Giddens'ın (2005: 5) belirttiği gibi, insanları etkileyen fakat onların hayat tarzları hakkında yeterli bilgiye dayanmayan pratik politikaların başarı şansının son derece az olduğudur.

Sonuç yerine: Modern Şehircilik Aşılırken...

Modern şehircilik anlayışının yirminci yüzyılın ortalarından bu yana ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalması, planlama ve mimarlık alanlarında yeni gelişmelere yol açtı. Kentte yaşayanların kentin planlanması sürecine katılımını öngören yeni planlama teorileri ve mimaride sokaktaki adamın beğenilerini hesaba katan yeni yaklaşımlar ortaya çıktı. Dolayısıyla bu gelinen noktada modern anlayışların aşılmaya yüz tuttuğunu söyleyebiliyoruz. Bugün artık gündemi belirleyen kavram –ister moderniteden bir kopuş, isterse de bir süreklilik bağlamında değerlendirilsin- postmodernitedir. Kent üzerine düşünenlerin şimdi tartıştıkları mesele, postmodern bir şehircilik anlayışının mümkün olup olmadığı yönündedir.

Kuşkusuz şehircilikte modern anlayışların gücünü yitirmesi, bütün meselelerin üstesinden gelindiği anlamına gelmiyor. Kentler ve kentliler içinde yaşadığımız bu yeni dönemin beraberinde getirdiği yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Modern şehirciliğe yöneltilen en ciddi eleştiri kentte yaşayanların kültürel kimliklerine ve yaşam tarzlarına bîgâne kaldığı, onları bir potada eritmeye çalıştığı yönündeydi. Şimdi ise her bireyin kendi kimliğini inşa edebildiği fakat bunu yaparken referans alabileceği bir üst kimlikten mahrum olduğu, parçalanmışlığın öne çıktığı postmodern bir dönemde yaşıyoruz. Bunun mekâna yansımaları ise, bir vechesiyle, farklı sosyo-ekonomik statülere ve kültürel kimliklere mensup insanların birbirlerinden tamamen ayrı yaşadığı, etrafı güvenlik duvarlarıyla çevrilmiş, giriş çıkışların kontrol altında tutulduğu izole yaşam alanlarıdır. Bu ise, insanların birbirlerini tanımalarının, ortak meseleleri hakkında müzakere yürütebilmelerinin, dolayısıyla demokratik bir kent ortamı oluşturmalarının önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa Sennett'in (1999: 222, 227) belirttiği gibi "*insancıl bir kentin plancısı, farklı mekânlar arasında sağlam duvarlar yerine gevşek sınırlar çizmeli, farklılıkları birbirinden ayırmak yerine, onları üst üste yığmalıdır*". Kentte yaşayanlar arasındaki iktisadî ve sosyal uçurumların sürekli büyüdüğü bu yeni dönemde bu amacın nasıl gerçekleştirileceği ise yakıcı bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z., (1999), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benevolo, L., (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, Çev. Nur Nirven, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Berman, M., (2004), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker, Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bumin, K., (1998), *Demokrasi Arayışında Kent*, İkinci Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cansever, T., (2002), *Kubbeyi Yere Koymamak*, Yay. Haz.: Mustafa Armağan, İkinci Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cantek, L., (2006), *Kabadayların ve Futbolun Mahallesi: Hacettepe, Sanki Viran Ankara*, Der. Funda Şenol Cantek, Birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engels, F., (1992), *Konut Sorunu*, Çev. Güneş Özdural, İkinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F., (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Çev. Yurdakul Fincancı, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Fishman, R., (2002), 20. Yüzyılda Kent Ütopyları: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, *20. Yüzyıl Kenti*, Derleyen ve Çeviren: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Giddens, A., (2005), *Sosyoloji*, Yay. Haz.: Cemal Güzel, İkinci Baskı, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gottdiener, M., Hutchison R., (2006), *The New Urban Sociology*, Third Edition, Westview Press.
- Harvey, D., (2003), *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Üçüncü Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Le Corbusier, (2009), *Atina Anlaşması*, Çev. Ayda Yörükân, Birinci Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Le Corbusier, (2010), *Bir Mimarlığa Doğru*, Çev. Serpil Merzi, Altıncı Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sennett, R., (1999), *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Çev. Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay, Birinci Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Scott, J. C., (2008), *Devlet Gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu*, Çev. Nil Erdoğan, İstanbul: Versus Yayınları.
- Sorokin, P. A., (2008), *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev. Mete Tunçay, Birinci Baskı, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Tekeli, İ., (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Turani, A., (2007), *Dünya Sanat Tarihi*, On Üçüncü Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Wirth, L., (2002), *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme*, 20. Yüzyıl Kenti, Derleyen ve Çeviren: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Wolfe, T., (2006), *Bauhaus ve Sonrası*, Çev. Feyyaz Erpi, İkinci Baskı, Ankara: Keşif Yayınları.

Hakan Olgun: Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Eskişehir'de tamamladı. 2002 yılında Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını Dumlupınar Üniversitesi'nde yaptı. 2006 yılında Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde başladığı doktora çalışmalarına halen devam etmektedir. Aynı bölümde öğretim elemanıdır. Akademik araştırmalarını, misafir araştırmacı olarak, Kanada'nın Queen's Üniversitesi'nde sürdürmektedir.

İletişim:

E-posta: olgunh@hotmail.com